

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Гарагонича Олександра Васильовича
«Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 - господарське право,
господарсько-процесуальне право

Актуальність теми дослідження Гарагонича Олександра Васильовича обумовлена передусім значенням акціонерних товариств для сфери господарювання. У цій організаційно-правовій формі існують переважно великі суб'єкти господарювання, які створюють значну частку українського ВВП. Акціонерне товариство (далі – АТ) – одна з найскладніших форм організації і ведення бізнесу, існування якої нерозривно пов'язане з випуском та обігом цінних паперів. Діяльність акціонерних товариств ускладнена тим, що вона регулюється як акціонерним законодавством, так і законодавством про цінні папери, яке останніми роками зазнало суттєвих змін.

Закон України «Про акціонерні товариства» був ухвалений ще у 2008 році. Незважаючи на численні зміни, внесені до цього закону, наразі існує потреба в його суттєвому оновленні, модернізації. 25 листопада 2019 року у Верховній Раді України зареєстрована нова редакція проєкту Закону «Про акціонерні товариства» (реєстраційний номер 2493). Проєктом передбачено низку кардинальних змін правового регулювання, яке стосується господарської правосуб'єктності акціонерного товариства: зміна моделі органів управління (можливість запровадження однорівневої моделі поряд із дворівневою, відмова від ревізійної комісії), оновлене регулювання значних правочинів та правочинів із заінтересованістю, конфлікту інтересів,

відповідальності посадових осіб та акціонерів товариства, процедури його припинення, сквіз-ауту. Тому саме зараз актуальним є концептуальне переосмислення доктринальних положень, законодавчого регулювання, судової практики, що стосується створення, діяльності та припинення акціонерних товариств, зокрема й питань господарської правосуб'єктності.

Однією із причин розробки нового проекту Закону «Про акціонерні товариства» стала й необхідність урахування сучасних досягнень науково-технічного прогресу в галузі комунікацій, тобто так звана діджиталізація корпоративних відносин. В Україні за останні роки суттєво змінився цифровий ландшафт – стали доступними нові інструменти при створенні акціонерних товариств, випуску акцій, внесенні інформації до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, проведенні зборів та засідань органів управління, комунікацій, подання звітності регулятору та її розкриття. Застосування таких нових інструментів одночасно з перевагами породило й низку проблем, які потребують наукового осмислення.

Тому тема дисертації є актуальною, зроблені автором висновки є затребуваними як у науці, так і на практиці. *Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірність.* Аналіз положень, пропозицій та висновків запропонованої на розгляд дисертації дозволяє визнати їх достатню обґрунтованість та достовірний характер, наявність як у самому предметі та завданнях роботи, так і в отриманих результатах належного рівня наукової новизни.

Попри наявність великої кількості спеціальних наукових досліджень дисертація є першим у вітчизняному правознавстві комплексним дослідженням господарської правосуб'єктності акціонерних товариств, у якому розкрито теоретичні та практичні аспекти концепції господарської правосуб'єктності акціонерних товариств (сутність), структура, особливості реалізації, механізми виникнення та припинення. Робота збагачує науковий простір знаннями про господарську правосуб'єктність акціонерних товариств.

Виглядає переконливим погляд автора щодо відсутності у законодавстві усталеного підходу до визначення господарської компетенції, що обумовлює необхідність визначення цього терміна з використанням інструментарію правової науки (с. 203). Заслуговують на підтримку пропозиції автора щодо визначення поняття господарської компетенції як елемента господарської правосуб'єктності, зміст якого становлять господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду, її ознак, форм реалізації.

Дисертантом здійснено класифікацію форм реалізації господарської компетенції акціонерних товариств: 1) за змістом правових норм, які реалізуються, і поведінкою суб'єктів, яка їм відповідає; 2) залежно від суб'єктного складу відносин по реалізації господарської компетенції; 3) за колом суб'єктів, які беруть участь у реалізації господарської компетенції акціонерних товариств; 4) залежно від правових наслідків застосування форм реалізації господарської компетенції акціонерних товариств.

Дисертантом вперше обґрунтовано, що відносини, які виникають між засновниками до державної реєстрації АТ з приводу виникнення, зміни, реалізації або припинення прав, що засвідчуються акціями створюваного товариства, є корпоративними. Такий висновок є важливим, оскільки він, зокрема впливає на юрисдикційність відповідної категорії спорів.

Автор пропонує та додатково аргументує введення в науковий обіг двох нових термінів - «легітимація» та «делегітимація» акціонерного товариства, які відображають складний процес формування його правосуб'єктності та її припинення. У роботі доводиться, що, на відміну від інших господарських товариств, господарська правосуб'єктність АТ пов'язана не лише з його державною реєстрацією як юридичної особи, а й державною реєстрацією випуску його акцій та їх обігом. Можна погодитись з автором, що термін «легітимація» є кращим за термін «легалізація», який часто застосовується в літературі для опису процесу набуття акціонерним

товариством чи іншим суб'єктом господарської правосуб'єктності (легалізація дійсно більш нагадує узаконення чогось забороненого законом раніше – виникає аналогія з легалізацією наркотиків, проституції, грального бізнесу, еутаназії, одностатевих шлюбів).

У роботі доведено поділ умов легітимації на загальні – обов'язкові для будь-якого АТ (державна реєстрація товариства; реєстрація випуску акцій та звіту про результати приватного розміщення акцій) та особливі – встановлені для АТ, які здійснюють певні види господарської діяльності (ліцензування; патентування; спеціальна державна реєстрація; членство в об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегульованій організації).

Дисертантом зроблено дуже важливий висновок щодо наявності проблеми оптимального співвідношення приватноправових і публічно-правових елементів у структурі емісійного складу при збільшенні статутного капіталу АТ (с. 141,142). Як показує практика, перенасичення емісійного складу публічно-правовими елементами ускладнює та уповільнює процес акумулювання інвестицій емітентом та проведення інших корпоративних операцій.

Автор пропонує новий, можна навіть сказати, революційний погляд на сутність корпоративних відносин. У роботі аргументується відхід від традиційного уявлення про корпоративні права як виключно права, що належать акціонеру, тобто пов'язані з володінням акціями. Право на управління товариством з боку фізичних осіб кваліфікується автором як окреме корпоративне право, яке може належати як акціонерам, так і фізичним особам, які входять до складу органів управління. Таким чином, автор пропонує вирішення багаторічної дилеми щодо того, які відносини виникають між товариством та його посадовими особами.

Фігура директора є ключовою в правовому регулюванні діяльності акціонерних та інших господарських товариств за кордоном. В Україні тривалий час діяльність посадових осіб, директорів, членів виконавчого

органу чи наглядової ради регулювалася вочевидь не пристосованими для цього нормами трудового права. Через це відбувалися масові зловживання, притягти посадову особу до відповідальності було майже неможливо.

Одним із найважливіших висновків роботи є те, що орган АТ складається із фізичних осіб, які пов'язані з товариством корпоративними відносинами і мають статус посадових осіб (крім учасників загальних зборів АТ) (с. 226). Автор справедливо зазначає, що з'ясування природи цих відносин на практиці ускладнено тим, що досить часто суб'єкти, які виконують функції органів АТ, суміщають в собі декілька статусів: посадової особи органу товариства, працівника, акціонера, представника акціонера тощо (с. 246).

Таким чином, суб'єктами корпоративних відносин є не тільки акціонерне товариство і акціонери, а й посадові особи органів управління товариством. Дисертантом доведено, що посадові особи товариства, як і акціонери, мають права на участь в управлінні АТ – і це не трудові права (с. 247). Водночас вони несуть і відповідальність за таке управління. Суб'єкти, які набули статусу посадової особи і виконують функції органу АТ, здійснюють свої повноваження у сфері управлінської діяльності в межах корпоративних, а не трудових правовідносин (с. 249).

Заслужують на підтримку відповідні пропозиції автора з визначення кола учасників відносин у сфері господарювання (стаття 2 Господарського кодексу України): учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, посадові особи органів господарської організації, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (с. 254).

В роботі також робиться важливий висновок, що орган не слід ототожнювати з конкретними фізичними особами, які утворюють його в

даний момент, оскільки факт зміни персонального складу не впливає на дійсність юридично значимих дій, раніше вчинених АТ через свій орган (с. 228).

Автор запропонував нове визначення поняття «орган АТ» як організаційно відокремленої та структурно оформленої частини АТ як господарської організації, що формується у визначеному законом і статутом товариства порядку із фізичних осіб, наділена набором повноважень, необхідних для реалізації господарської компетенції АТ, і через яку формується та/або реалізується воля АТ як суб'єкта господарського права (с. 231). Відповідно до ознак органу АТ, виокремлених автором, у роботі додатково аргументовано тезу про те, що ревізійна комісія не має входити до системи органів АТ (с. 236).

Заслугує на підтримку запропонований автором для запровадження в українське законодавство правовий механізм передачі управління АТ іншій господарській організації (с. 239). Сутність цього механізму зводиться до того, що за рішенням вищого органу АТ виконання повноважень виконавчого органу здійснюється іншою господарською організацією, яка називається управляючою компанією. Виконання управляючою компанією повноважень виконавчого органу пропонується здійснювати на підставі договору, який укладається нею з АТ. Запровадження такого механізму дозволить позбавитися номінальних директорів і привести фактичну структуру управління (особливо в холдингових групах) у відповідність із законом. Також вирішиться питання щодо відповідальності за ухвалені рішення. Інститут корпоративного директора добре відомий всьому світу й успішно може застосовуватися в Україні.

Автором додатково аргументовано розподіл за формою вираження актів органів АТ на: рішення, документи (внутрішні документи) та дії.

У роботі зроблено важливий висновок про те, що акти органів АТ є правовим засобом оформлення волі АТ як суб'єкта господарського права і доведення її до інших учасників господарських відносин і що волю і

волевиявлення АТ не слід плутати з волею та волевиявленням акціонерів, членів органу управління.

Цікавою є думка про те, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) при реєстрації випуску акцій не здійснює владних повноважень, а є стороною організаційного господарського зобов'язання. Судова практика рухається в тому напрямку, що коли особа, або державний орган виконує певну реєстраційну, облікову функцію, то у таких відносинах такий орган не виступає суб'єктом владних повноважень, адже не вправі керувати діяльністю іншої сторони, зобов'язувати чи примушувати іншу сторону до певної поведінки. Такі функції мають суто технічний, організаційний характер. Концепція, запропонована автором, підводить надійне теоретичне підґрунтя від висновки, зроблені у низці постанов Верховного Суду.

Логічною є структура роботи, яка поділена на 6 розділів, що охоплюють 17 підрозділів. Загальний обсяг дисертації 466 сторінок комп'ютерного тексту, з них основної частини 343 сторінки, що дорівнює 15,88 авторського аркуша, що відповідає вимогам до дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Обґрунтованими та корисними для науки господарського права є також висновки дисертанта про те що реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин здійснюється через самостійне визначення товариством своєї організаційної структури, створення структурних підрозділів, наділення їх господарською компетенцією для виконання покладених на них функцій, забезпечення взаємодії АТ з утвореними підрозділами, а також між самими підрозділами товариства. Автор звертає увагу на те, що вся ця діяльність і взаємодія відбувається всередині товариства, назовні – в господарських відносинах товариство завжди виступає єдиним цілим.

Оприлюднення результатів дослідження. Основні результати наукового дослідження викладені дисертантом у монографії «Господарська

правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії і практики», опублікованої у 2019 році, а також у 55 наукових публікаціях, з яких: 20 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз; 18 статей в інших наукових фахових виданнях; 9 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій та круглого столу; 8 праць, які додатково відображають наукові результати дисертації (у т.ч. 2 колективні монографії, 2 науково-практичних коментаря Господарського кодексу України).

Практичне значення результатів дослідження. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Інституту економіко-правових досліджень НАН України (з 22.05.2020 року – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України») за темою «Правова модель сталого розвитку України» (ДР №0119U101590), в якій дисертант брав участь як співвиконавець і в межах якої досліджено господарську правосуб'єктність акціонерних товариств, що дозволило обґрунтувати теоретичні положення, узагальнення та пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Висновки, пропозиції і рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні можуть бути використані у науково-дослідній та навчальній сферах, законотворчому процесі та у сфері правозастосування.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі в Академії адвокатури України при викладанні дисциплін «Господарське право», «Корпоративне право», «Інвестиційне право» (довідка від 18.11.2019 № 51), а також у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» при викладанні дисциплін «Господарське право», «Господарське право зарубіжних країн», «Правові основи інвестиційної діяльності» (довідка від 12.11.2019 № 4383/01-14).

Результати дисертаційного дослідження отримали практичне впровадження у діяльності Відділу з питань державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців Оболонської районної в місті Києві

державної адміністрації (довідка від 15.11.2019 б/н), Приватного акціонерного товариства «Ушицький комбінат будівельних матеріалів» (довідка від 18.11.2019 № 1049), Приватного акціонерного товариства «Компанія з управління активами «Національний резерв» (довідка від 15.11.2019 р. б/н).

Зауваження за змістом дисертації. Незважаючи на високий науково-теоретичний рівень дисертації в цілому, слід зауважити, що не всі висновки та пропозиції автора є беззаперечними та досконалими. В роботі є низка положень, що потребують додаткового пояснення чи обґрунтування або можуть стати приводом для дискусії.

1. Не стосується завдань дослідження історичний екскурс щодо прототипів сучасних акціонерних товариств та їх регулювання в різних країнах, викладений на сторінках 48 – 60 роботи. У цій частині дослідження автор просто відтворює інформацію, яка вже неодноразово публікувалася в інших монографіях та підручниках з корпоративного права, тому не має самостійної наукової цінності. Більш того, ця частина дослідження жодним чином не пов'язана з подальшими висновками щодо господарської правосуб'єктності товариства.

2. Не можна погодитися з висновком автора, зробленим на с. 88. У роботі зазначено, що у процесі заснування АТ, створення нової господарської організації є результатом юридичного складу, кожен з елементів якого призводить у кінцевому підсумку до виникнення господарської правосуб'єктності тільки в одного АТ. Натомість при створенні АТ шляхом реорганізації у формі виділу чи поділу юридичний склад може бути підставою виникнення господарської правосуб'єктності у двох і більше АТ. На мою думку, такий склад буде різним для кожної із юридичних осіб, що створені шляхом реорганізації. Певні факти зі складу будуть збігатися, а певні – ні. Наприклад, індивідуальним для кожної такої юридичної особи буде факт затвердження її статуту, обрання органів управління, підписання

передавальних актів щодо майна, реєстрації випуску акцій нових товариств, якщо вони створені у формі АТ і так далі.

3. На с. 142 дисертант пропонує визначення поняття «формування статутного капіталу АТ» як внесення матеріальних та нематеріальних внесків до складу майна АТ шляхом оплати першими власниками акцій, які розміщуються при заснуванні АТ або при збільшенні його статутного капіталу. З огляду на таке визначення, складається враження, що капітал АТ формують лише перші власники акцій. Визначення не охоплює більшості випадків формування статутного капіталу (не зазначено, хто купує акції при збільшенні капіталу шляхом додаткової емісії, не охоплено такий спосіб збільшення капіталу, як збільшення номіналу існуючих акцій, збільшення капіталу при приєднанні до АТ іншого товариства). Вбачається, що законодавче закріплення такого визначення взагалі не потрібне, не має практичного значення.

4. В роботі на с. 143 наведено як фінальний висновок другого підрозділу тезу про необхідність очищення від фіктивних акціонерних товариств, але він ніде в цьому розділі не аргументується, не наведена мета, критерії фіктивності та можливі способи такого очищення.

5. Дисертант визначає корпоративні відносини як відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, які у свою чергу визначаються у ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, згідно з якою корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Далі наводиться аналіз поглядів науковців щодо належності цих правовідносин до різних галузей права (с.160 – 164). Але при такому аналізі чомусь не береться до уваги, що вчені, погляди яких цитуються, по-різному окреслюють коло корпоративних

відносин (тобто не так, як визначено у ст. 167 Господарського кодексу України). Для того, щоб дати відповідь про характер корпоративних відносин та їх галузеву належність, насамперед слід визначити сутнісні ознаки таких відносин, їх склад, сторони, види (і це зроблено у роботі, але далі, в інших розділах). Автор якраз і пропонує суттєве розширення поняття корпоративних прав і корпоративних відносин, включивши до їх складу відносини акціонерів і товариства з фізичними особами, які є членами органів управління (мають корпоративне право на управління товариством). Вбачається, що аналіз питання галузевої належності корпоративних відносин мав би робитися в кінці роботи, тоді як у підрозділі 3.2 «Характер відносин між засновниками (акціонерами) та акціонерним товариством після державної реєстрації акціонерного товариства» він виглядає дещо необґрунтованим і передчасним.

6. Дисертантом зроблено цікавий висновок, що загальне доктринальне правило про виникнення правосуб'єктності одночасно з державною реєстрацією щодо АТ не спрацьовує. Господарська правосуб'єктність АТ виникає після реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій. На жаль, автор зупиняється на цьому цікавому висновку і не проводить системного аналізу того, що відбувається, коли після проходження певних стадій створення АТ (набуття ним правосуб'єктності) той чи інший факт не відбувається (наприклад, після проведення установчих зборів державний реєстратор відмовляє у проведенні реєстрації товариства чи після державної реєстрації товариства НКЦПФР відмовляє в реєстрації звіту про випуск акцій). Тобто сама ідея наявності певного юридичного складу як системи юридичних фактів підводить до висновку, що для досягнення стану правової визначеності держава має встановити, що відбувається, коли процес набуття правосуб'єктності припиняється без кінцевого результату. І такі наслідки мають бути встановлені для кожного етапу (чи можна відновити цей процес, якщо ні – що відбувається з майном, які дії і хто має виконати). Чинні норми

законодавства про створення АТ є заплутаними та нелогічними, немає чіткої дорожньої карти створення товариства. Відсутність численних судових спорів пояснюється лише тим, що незначна кількість АТ створюється засновниками з нуля. Можливо, саме через складність та заплутаність процесу. І якраз такий детальний і системний аналіз допоміг би вдосконалити законодавство. Автор не надає відповіді на глобальне питання – чому майже не створюються нові АТ? Можливо, забагато бар'єрів на шляху? Після того як в ТОВ заборонили виключення учасника з товариства (що було одним із основних ризиків цієї організаційної форми), багато фахівців ставлять питання про те, чи взагалі виживе така форма, як АТ. Кількість зареєстрованих в Україні акціонерних товариств на відміну від усіх інших суб'єктів господарювання, щороку скорочується: у 2013 році в Україні діяло 25531 товариств цієї форми, у 2018 році – 14710, на кінець 2019 року – 13939. Тоді як ТОВ у 2013 році діяло – 488781, у 2018 році – 576554, на кінець 2019 року – 670975.

7. На с. 140 – 141 автор зазначає, що нагальним питанням, що потребує обов'язкового вирішення, є адаптація чинного корпоративного законодавства України, у т.ч. з питань збільшення статутного капіталу АТ, до права Європейського Союзу, але не називає конкретних напрямів – що саме треба змінити в законодавстві для відповідності директивам ЄС. Більш того, дисертант навіть не пропонує змінити «драконівську» вимогу закону про повну оплату акцій до дати проведення установчих зборів. Згідно з директивою ЄС лише мінімум у 25% від розміру капіталу має бути обов'язково сплачений.

8. У роботі детально описані всі процедури, включено навіть з переліками документів, які необхідні для створення АТ та набуття ним господарської правосуб'єктності. Але без висновків щодо наявних проблем та рекомендацій про вдосконалення процедури такий детальний опис втрачає сенс. Доцільно було б порівняти юридичний склад, який був раніше, коли проводилася відкрита підписка на акції до реєстрації АТ, і зараз.

Доречно було б порівняти кількість АТ, які щорічно реєструються в Україні. Доцільно було б піти далі і запропонувати подальше спрощення процедури. Наприклад, для реєстрації випуску акцій перевіряється потенційна спроможність оплати для юридичних осіб (звітність, аудиторський висновок), для фізичних осіб – декларація і довідка податкової про подання декларації. Втім, відповідна норма не враховує, що не всі фізичні особи в Україні зобов'язані подавати декларацію. Незрозуміла мета таких вимог, якщо держава потім затверджує звіт про результати розміщення і до цього акції не потрапляють на ринок.

9. У третьому розділі автор зазначає, що ним запропоновано основні правові засоби забезпечення впровадження та реалізації принципу подолання суперечностей, які призводять до конфлікту інтересів і впливають на господарську правосуб'єктність АТ. Зокрема, до таких засобів віднесено:

- запровадження діяльності АТ корпоративної системи комплаєнсу;
- затвердження модельного статуту АТ;
- затвердження модельних внутрішніх документів АТ;
- запровадження системи виплати дивідендів у разі отримання АТ певної суми прибутку;
- затвердження типових (для АТ державного і комунального сектору економіки) і примірних (для інших АТ) договорів, пов'язаних з реалізацією господарської правосуб'єктності АТ.

У роботі не пояснюється, яким чином ці засоби спрацюють на подолання розбіжностей в інтересах учасників корпоративних відносин. Кожний із запропонованих засобів, на мою думку, потребує розкриття та аргументації доцільності впровадження. Більшість засобів суттєво обмежують економічну свободу АТ, не відповідають принципам диспозитивності корпоративного законодавства. Як показує практика, навряд чи можна розробити якусь універсальну модель договору чи статуту, яка підійде під всі АТ.

10. Окремих пояснень потребує запропонована автором корпоративна система комплаєнсу (що це таке, яку мету переслідує, яким чином вирішити проблему). У науковій літературі вживається поняття «антикорупційний комплаєнс», окремо є поняття «комплаєнс» як внутрішня система, яка існує в організації для перевірки бізнесу на відповідність існуючим законодавчим приписам. Яку саме систему мав на увазі автор – незрозуміло систему комплаєнсу в її традиційному значенні як внутрішню систему безпеки АТ чи комплаєнс на відповідність нормам корпоративного законодавства та внутрішнім актам АТ. Який зв'язок такої системи з протидією рейдерським захопленням? Усі ці питання залишилися в роботі без належного розкриття.

11. На жаль, автором не запропоновано зміни до Господарського процесуального кодексу України для остаточного врегулювання питання щодо юрисдикційності спорів за участю посадових осіб в органі управління товариством. Вбачається, що статтю 20 Господарського процесуального кодексу України доцільно було б доповнити нормою про те, що спори між посадовою особою органів управління товариства є корпоративними і розглядаються господарськими судами. Це як раз було б логічним втіленням у процесуальне законодавство того революційного погляду на корпоративні відносини, який пропонується автором у роботі.

12. Дисертантом обґрунтовано, що відносини, які виникають між засновниками до державної реєстрації АТ, з приводу виникнення, зміни, реалізації або припинення прав, що засвідчуються акціями створюваного товариства, є корпоративними. І з цим висновком важко не погодитися. Водночас, оскільки корпоративні спори розглядаються судами за місцезнаходженням товариства як юридичної особи, виникає питання щодо того, де мають розглядатися спори між засновниками, якщо товариство не було створене. Логічним було б запропонувати в роботі шляхи вирішення цього практичного питання (зміни до Господарського процесуального кодексу України).

13. При написанні роботи автор опрацював значну кількість наукових публікацій та актів законодавства (762 джерела). Водночас у дисертації майже не використовувалася як джерело судова практика. Робота містить лише декілька посилань на постанову пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25 лютого 2016 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» та постанову Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», але взагалі не здійснено аналізу численних правових позицій (висновків) Верховного Суду з питань, що є предметом дослідження, зокрема за період 2017 – 2020 років. Залишилися без уваги й огляди практики Верховного Суду, які безпосередньо стосуються тематики дослідження: дайджест судової практики Верховного Суду у справах, що виникають із корпоративних відносин, за 2018 рік (15 липня 2019 року, Київ, 2019, 172 с.); огляд практики застосування Верховним Судом норм про субсидіарну відповідальність у справах про банкрутство; рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2018 року – квітень 2020 року (Київ, 2020, 21 стор.). Обійшов автор увагою і два відомих видання, у яких науковцями аналізується остання судова практика з теми дослідження: «Корпоративні спори: коментар судової практики» (Харків: Право, 2018. 288 с.), «Корпоративні спори: правові позиції Верховного Суду та коментарі науковців» (ЕКУС, 2019, 280 с.).

Загальний висновок по дисертації. Наведені зауваження свідчать про складність та дискусійність досліджених у роботі питань і не впливають на загальний позитивний висновок щодо наукового рівня дисертації.

Представлена на відгук робота є ґрунтовним науковим дослідженням, яке свідчить про вирішення важливих проблем у науці господарського права з питань системного господарсько-правового регулювання відносин за участю акціонерних товариств.

Дисертаційна робота О. В. Гарагонича відповідає спеціальності 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право.

Зміст автореферату дисертації є ідентичним основним положенням, викладеним у дисертації.

Таким чином, дисертація О. В. Гарагонича «Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств» відповідає вимогам п. 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а дисертант заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право.

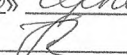
Офіційний опонент:

О.Р. Кібенко,
суддя Верховного Суду,
доктор юридичних наук, доцент

*Підпис судді Верховного Суду
Кібенко О.Р. засвідчує*

Заступник начальника управління
кадрової роботи - начальник відділу
загального кадрового забезпечення
Верховного Суду

«18» серпня 2019 р.
 О.В. Юдіна

